

توسعه گردشگری روستایی در راستای توسعه پایدار (نمونه مورد مطالعه: روستای سورین شهرستان بانه)

جعفر موسی وند^{۱*} سید مهدی محمودی^۲ رامین چراغی^۳

۱. دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی.

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری.

۳. دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تربیت مدرس.

چکیده

گردشگری روستایی در بسیاری از کشورها، رو به توسعه گذاشته و روز به روز بر اهمیت آن افزوده می‌شود که ناشی از رکود اقتصادی در سطح روستاها می‌باشد. روستاهای کشور ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده و با رکود بخش کشاورزی در چند دهه اخیر، ضرورت توجه به منابع درآمدی همچون گردشگری بیش از پیش اهمیت یافته است. هدف اصلی در این نوشتار این است که با استفاده از مدل SWOT راهبردهای اجرایی جهت بهره‌مند ساختن روستاییان از این منبع درآمدی ارائه کرد که در نهایت با رویکرد توسعه پایدار نیز همخوان باشد. نمونه مورد مطالعه روستای سورین شهرستان بانه است. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی - تحلیلی از نوع پیمایشی و مطالعات کتابخانه‌ای است. در بررسی‌های میدانی مشخص شد که نقش گردشگری اثرات مثبت چندانی بر اقتصاد و اشتغال روستا نداشته است. این امر با وجود جاذبه‌های تاریخی، طبیعی، دینی و فرهنگی فراوانی است که در روستای مورد مطالعه وجود دارد. آنچه که مسلم است این است که با برنامه‌ریزی صحیح و اصولی، ایجاد خدمات زیربنایی، بهبود تسهیلات و امکانات اقامتگاهی و پذیرایی، تبلیغات بیشتر در زمینه گردشگری روستایی و ... می‌توان وضعیت اقتصادی روستای مذکور و سایر روستاهای منطقه را بیشتر متحول کرد و گردشگری را به عنوان فعالیت مکمل در کنار سایر فعالیت‌های اقتصادی وارد منطقه کرد تا به تبع آن وضعیت اجتماعی، کالبدی و زیست محیطی روستاهای منطقه نیز بهبود یابد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، توسعه پایدار روستایی، روستای سورین.

مقدمه

گردشگری به عنوان صنعتی نوپا در سال‌های اخیر تأثیرات زیادی بر وضعیت اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جهان داشته است. ایجاد اشتغال، ارز آوری، تعادل منطقه‌ای، کمک به صلح جهانی، بهسازی محیط، بهسازی زیستگاه‌های حیات وحش، توسعه نواحی روستایی دارای جاذبه‌های گردشگری و جلوگیری از برون کوچی جمعیت، از جمله مزایای این صنعت بوده است (صدر موسوی و دخیلی کهنمویی، ۱۳۸۳: ۹۲).

توسعه گردشگری روستایی و نقش حیاتی آن در توسعه روستاها و به تبع آن کشورها به ویژه کشورهای در حال رشد که با معضلاتی نظیر نرخ بیکاری بالا، محدودیت منابع ارزی و اقتصاد تک محصولی مواجه هستند، از دهه ۱۹۵۰ به بعد اهمیت ویژه‌ای یافت. این امر در شرایطی است که هنوز توسعه روستایی با مسائل و چالش‌های متعددی روبرو است، چرا که راهبردهای گذشته در زمینه توسعه روستایی موفقیت آمیز نبوده است. تجربه کشورهای توسعه یافته نشان داده است که گردشگری روستایی می‌تواند نقش عمده‌ای در توانمندسازی مردم محلی و توسعه منابع انسانی، تنوع بخشی اقتصادی، ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، ارتقاء استانداردهای زندگی از طریق تأمین خدمات اجتماعی و پر کردن شکاف بین نواحی شهری و روستایی و کاهش مهاجرت روستایی به کلان شهرها داشته باشد. همچنین باید به پایدار بودن توسعه و عدم تخریب و تبدیل محیط روستایی توجه کرد. در این راستا هدف کلی در این نوشتار شناسایی نقاط قوت و ضعف در ارتباط با گردشگری و توسعه پایدار روستایی است که در نهایت بتوان راهبردهایی جهت توسعه و اشتغال‌زایی مناطق از طریق تقویت گردشگری ارائه داد. در این راستا نمونه مورد مطالعه روستای سورین از توابع شهرستان بانه است. با توجه به اینکه منطقه مورد مطالعه جنگلی است و علاوه بر جاذبه‌های طبیعی، به لحاظ تاریخی و دینی نیز مورد توجه بسیاری از گردشگران است. اما با توجه به قابلیت‌های بالقوه، در جهت جذب گردشگر اقدامی صورت نگرفته است. بر این اساس به دنبال هدف مذکور، به شناخت و بررسی مشکلات و تنگناهای موجود بر سر راه گردشگری منطقه، شناسایی و بررسی درجه توان‌های گردشگری منطقه پرداخته شده است تا بتوان به ارائه و معرفی پیشنهادهای اساسی هم به لحاظ کالبدی و هم فرهنگی - اجتماعی، جهت پویایی و تقویت بیشتر نقش گردشگری در توسعه روستای مورد مطالعه دست یافت.

مبانی نظری

توجه به موضوع گردشگری روستایی، از دهه‌های ۱۹۵۰ میلادی، به بعد گسترش یافت و در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ میلادی، بیشتر در زمینه‌های اقتصاد گردشگری روستایی برای کشاورزان و جوامع محلی مورد توجه قرار گرفت (قادری، ۱۳۸۲: ۱۲۶). به طور کلی گردشگری روستایی از دو جنبه دارای اهمیت است. یکی به عنوان فعالیت گسترده جهانی و دیگری نقش آن بر توسعه سیاست‌های منطقه‌ای و محلی؛ از همین رو، منطقی است پذیرفته شود که تعریف قابل قبول و عام از گردشگری وجود ندارد (رحیمی، ۱۳۸۱: ۲۲۶).

گردشگری روستایی عبارتست از فعالیت‌ها و گونه‌های مختلف گردشگری در محیط‌های مختلف روستایی و پیرامون آن‌ها که دربردارنده ارزش‌ها و آثار متفاوتی برای محیط زیست روستا طبیعی و انسانی می‌باشد. بر این اساس می‌توان گردشگری روستایی را در برگیرنده زمینه‌های مختلف فعالیت‌های گردشگری چون سکونتگاه‌ها، رویدادها، جشنواره‌ها، ورزش‌ها و تفریحات گوناگون دانست که در محیط روستا شکل می‌گیرند (Soteriades, 2002: 617). برخی نیز گردشگری روستایی را این‌گونه تعریف کرده‌اند که عبارت است از مناطق تفریحی - تجاری در روستا که خدماتی را برای گردشگران و توریست‌ها عرضه می‌کند (Campbell, 1999: 120). همچنین توریسم روستایی در معنای کلاسیک نوعی از فعالیت‌های توریستی است که درآمد اضافی را برای آن‌هایی که شغل اصلی مانند کشاورزی صنعتی دارند را فراهم می‌آورد (Szaboo, 2005: 180).

با توجه به تعاریف ارائه شده در زمینه گردشگری روستایی، حال دخالت توسعه پایدار در روستا و ابعاد گردشگری روستایی اهمیت ویژه‌ای دارد. میسرأ معتقد است که توسعه روستایی تنها مربوط به کشاورزی نیست؛ بلکه هر فعالیتی که در سطح روستا شکل گیرد و به دنبال آن باعث ایجاد اشتغال و درآمد شود باعث توسعه می‌گردد. اما توسعه به تنهایی کافی نیست، چرا که روستاها دارای محیطی شکننده هستند و عدم توجه به ظرفیت‌های آن می‌تواند خسارات جبران ناپذیری را به بار آورد. بر این اساس، توسعه پایدار مورد توجه است که از دهه ۱۹۷۰ به بعد در ادبیات توسعه وارد شد. توسعه پایدار روستایی فرآیندی است که ارتقای همه جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه سازی و ترغیب فعالیت‌های همساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی به مفهوم عام آن مورد تأکید قرار می‌دهد. در همین رابطه مهمترین هدف توسعه پایدار روستایی عبارت خواهد بود از قابل زیست بودن عرصه‌های زندگی برای نسل‌های فعلی و آینده با تأکید خاص بر بهبود و توسعه مداوم و روابط انسانی - محیطی (شکری، ۱۳۸۳: ۵۷).

با توجه به آنچه عنوان شد می‌توان گفت که گردشگری روستایی رهیافت (مقوله) جدیدی در متون توسعه روستایی است که همچون توسعه دارای ابعاد و آثار گوناگونی است. بنابراین توسعه و رشد گردشگری روستایی غالباً با سهمی که در اصلاح اجتماعی و اقتصادی مناطق روستایی دارد، متناسب است (شارپلی ریچارد، ۱۳۸۰: ۳۶).

برخی معتقدند که می‌توان گردشگری روستایی را به عنوان فلسفه‌ای برای توسعه روستایی به حساب آورد (قادری، ۱۳۸۲: ۱۲۷) که از این جنبه می‌توان سه دیدگاه مهم مطرح کرد:

۱- گردشگری روستایی به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی: رهیافت‌هایی که گردشگری را به عنوان یک راهبرد برای نواحی روستایی به کار می‌گیرند، در متون مختلف به چشم می‌خورند. این رهیافت‌ها با توجه به روند روز افزون تخریب روستاها و افول کشاورزی سعی در ارائه راهبردهای جدیدی برای احیای نواحی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌های مکمل و یا متحول کردن این نواحی با توجه به منابع طبیعی و انسانی آن‌ها دارند و تنها راه احیای مجدد این روستاها را ارائه برنامه‌ها و استراتژی‌های جزئی می‌دانند که بتوانند هم از منابع انسانی و طبیعی آن بهره ببرند و هم بتوانند باعث ایجاد درآمد و افزایش رفاه زندگی ساکنان نواحی روستایی بشوند (Holland and et al, 2003: 7). از این رو آن‌ها معتقدند که از طریق گسترش و بسط گردشگری به عنوان جایگزینی برای فعالیت‌های کشاورزی در این نواحی می‌توان به این مهم دست یافت (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۴: ۶).

۲- گردشگری روستایی به عنوان یک سیاست بازساخت سکونتگاه‌های روستایی: در این راهبرد گردشگری به عنوان یک بخش اصلی برای بازساخت روستایی حتی در نواحی که از گذشته فعالیت‌های گردشگری در آن‌ها رونق چندانی نیافته، به کار گرفته می‌شود. طرفداران این نظریه معتقدند که قادرند از اتکای بیش از حد تولید کنندگان روستایی به کشاورزی بکاهند و آن‌ها را در فرصت‌های اقتصادی جدیدی (که با بازاریابی جاهنیزه شده رقابت کند) به کار گیرند (Holland and et, 2003: 8).

۳- گردشگری روستایی ابزاری برای توسعه پایدار و حفاظت از منابع طبیعی: سیاست گردشگری پایدار در دنیای امروزی، رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلند مدت صنعت گردشگری بدون آثار مخرب بر زیست بوم‌های طبیعی است. همچنین بر این نکته تأکید دارد که در قالب توسعه گردشگری، بشر قادر خواهد بود که جوانب خاصی از محیط در جهت مثبت یا منفی تعدیل یا دستکاری شود (شریف زاده، ۱۳۸۱: ۵۵). گردشگری پایدار، گردشگری را در غالب مرزها بررسی کرده و رابطه مثلث‌وار میان جامعه میزبان و سرزمین آن را از یک جهت و جامعه میهمان، یعنی گردشگران را از سویی و با صنعت گردشگری

برقرار ساخته است (افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۴: ۷). همچنین گردشگری پایدار قصد دارد آسیب‌های فرهنگی و محیطی را نیز به حداقل رسانده، رضایت بازدیدکنندگان را فراهم ساخته و در دراز مدت مقدمات رشد اقتصادی ناحیه را فراهم آورد و راهی برای به دست آوردن تعادل و موازنه بین رشد نهایی گردشگری و نیازهای حفاظت و نگهداری منابع طبیعی باشد (قادری، ۱۳۸۲: ۱۳).

عوامل تأثیرگذار در گردشگری روستایی و ابعاد آن

با توجه به این که اغلب روستاها در ارتباط تنگاتنگ با طبیعت قرار دارند، بنابراین به لحاظ اکوتوریسم دارای قابلیت بالایی است. از طرف دیگر نیز اشتغال غالب در مناطق روستایی کشاورزی و بخش اعظم کشاورزی کشور در مناطق روستایی مستقر است، گردشگری، کشاورزی (اگر توریسم) نیز در ارتباط تنگاتنگی با گردشگری روستایی قرار دارد (نعمتی، ۱۳۸۴: ۸۳). باید اشاره کرد که اگرچه روستاییان راغب به تغییر و بهبود شرایط زندگیشان هستند، اما گردشگران از نظر روستائیان افراد غریبه‌ای هستند که ممکن است آداب و رسوم آنها مغایر با اهالی روستا باشد. این امر باعث بروز مشکلاتی خواهد شد که اهم آنها عبارتست از: کاهش رشد اقتصادی و وجهه اجتماعی روستا. از طرف دیگر با نگاهی به میزان درآمد افراد توریسم روستایی میتواند به کمتر شدن این شکاف کمک کند و باعث افزایش میزان درآمد روستائیان شود که این خود یکی از اهداف گردشگری روستایی است (بقائی و نوروزی، ۱۳۸۴: ۲۱).

انواع گردشگری روستایی

گردشگری روستایی را توجه به ظرفیتهای محلی و اهداف گردشگران، تقسیم‌بندی می‌کنند. آنچه مسلم می‌نماید این نکته است که گردشگری روستایی شامل یکی از انواع زیراست.

جدول شماره (۲): انواع گردشگری روستایی

گردشگری طبیعی	به طور عمده در تعامل با جاذبه‌های اکولوژیکی قرار دارد.
گردشگری فرهنگی	مرتبط با فرهنگ، تاریخ، میراث فرهنگی و باستانی مردم روستایی است.
گردشگری بومی	نوعی از گردشگری است که علاوه بر تعامل با جاذبه‌های طبیعی (همانند رودخانه، کوهستانها و ...) با زندگی و هنجارهای اجتماعی مردم که خود نیز در تعامل با جاذبه‌های طبیعی فوق می‌باشند، در ارتباط می‌باشد.
گردشگری دهکده‌ای	در این نوع گردشگری، گردشگران در خانوارهای دهکده زندگی کرده و در فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی روستا مشارکت می‌کنند.
گردشگری کشاورزی	در این نوع گردشگری، گردشگران بدون ایجاد پیامدهای منفی روی اکوسیستم مناطق میزبان با فعالیتهای سنتی کشاورزی در تعامل و یا در آن مشارکت می‌کنند.

روش تحقیق

جهت دستیابی به اهداف تحقیق، از روش‌های پیمایشی (روش زمینه‌یابی با هدف‌های توصیفی و اکتشافی) و روش توصیفی و تحلیلی از طریق بررسی و تحلیل آثار و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی در نواحی روستایی مورد مطالعه، استفاده شده است. در ابتدا با توجه به اطلاعات ثانوی موجود به بررسی و چگونگی وضعیت گردشگری و اثرات آن در توسعه جامعه مورد مطالعه پرداخته شده و سپس جهت جلوگیری از مخفی ماندن عوامل تأثیر گذار از روش اکتشافی استفاده شده است و در نهایت با توجه به تجزیه و تحلیل‌های آماری اطلاعات جمع آوری شده و نیز برنامه‌ریزی استراتژیک به وسیله مدل (SWOT) استراتژی‌های مناسب جهت توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه ارائه شده است که در اینجا از روش تحقیق کاربردی استفاده شده است.

برنامه‌ریزی راهبردی (SWOT)

برنامه‌ریزی راهبردی شیوه‌ای است نظام یافته به منظور تصمیم‌گیری و اجرای فعالیت‌ها در خصوص شکل‌دهی رهنمود یک سیستم، کارکرد و علل آن. سیستم می‌تواند شهر یا منطقه یا ایالت و یا وظیفه‌ای چون حمل و نقل یا آموزش و نظایر این‌ها باشد (مرادی مسیحی، ۱۳۸۱: ۸) بنابراین برنامه‌ریزی می‌بایست: سکونتگاه‌ها و جوامع را در دوره‌های طولانی هدایت کند؛

۱- بر پایه ارزیابی واقع‌گرا از منابع محیط باشد، و

۲- مبتنی بر مشارکت گروه‌ها، شرکا، و ذی‌نفع‌ها در سکونتگاه‌ها باشد (McClaren, 1996: 1)

جدول شماره (۱): ماتریس SWOT و نحوه تعیین استراتژی‌ها

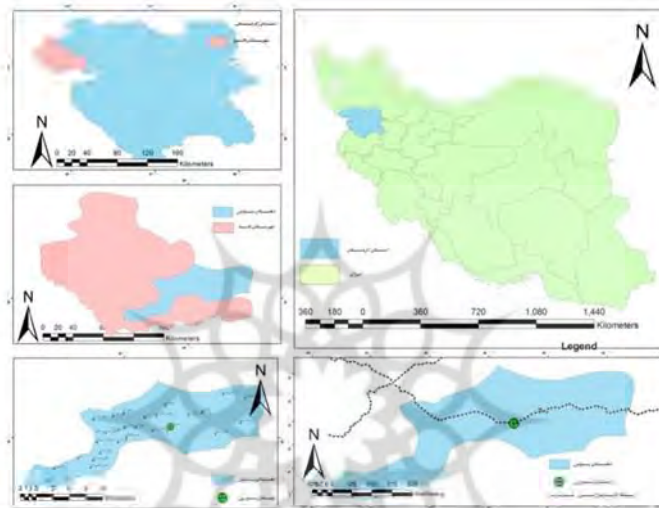
نقاط ضعف W	نقاط قوت S	ماتریس SWOT
استراتژی‌های WO	استراتژی‌های SO	فرصت‌ها O
استراتژی‌های WT	استراتژی‌های ST	تهدیدها T

مأخذ: افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۹

تعیین استراتژی‌های کوتاه مدت و بلند مدت

تحلیل محدوده مورد مطالعه

شهرستان بانه در ۲۴۲ کیلومتری مرکز استان کردستان می‌باشد که در سال ۱۳۸۹ مساحت این شهرستان برابر با ۱۴۵۲/۳۹ کیلومتر مربع برآورد گردیده است. روستای سورین در ۴۶ درجه و ۰۲ دقیقه طول شرقی و ۳۵ درجه و ۵۶ دقیقه عرض شمالی قرار گرفته است. شهرستان بانه دارای ۴ بخش، ۴ شهر و ۱۰ دهستان می‌باشد. منطقه مورد مطالعه از نظر تقسیمات سیاسی در دهستان بونین از توابع بخش ننور مستقر می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۹). نقشه شماره (۱)، تقسیمات سیاسی و موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

نقشه شماره (۱): تقسیمات سیاسی و موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

در سلسله مراتب ذکر شده در جدول زیر روستای سورین با ۵۱.۹ درصد بیشترین درصد را به لحاظ تعداد مردان به خود اختصاص داده است. این امر سبب شده که نسبت جنسی روستای سورین (۱۰۷.۹) نیز نسبت به رده‌های بالاتر خود بالاتر باشد.

جدول شماره (۳) ترکیب و نسبت جنسی منطقه مورد مطالعه ۱۳۸۵

نسبت جنسی	جمعیت					شرح
	درصد	زن	درصد	مرد	جمع	
۱۰۲/۷	۴۹/۴	۷۱۰۴۳۸	۵۰/۶	۷۲۹۷۱۸	۱۴۴۰۱۵۶	استان کردستان
۱۰۵/۳	۴۸/۷	۵۷۷۸۰	۵۱/۳	۶۰۸۸۷	۱۱۸۶۶۷	شهرستان بانه
۱۰۶	۴۸/۵	۴۵۳۶	۵۱/۵	۴۸۰۹	۹۳۴۵	بخش ننور
۱۰۷/۴	۴۸/۲	۲۴۹۳	۵۱/۸	۲۶۷۹	۵۱۷۲	دهستان بونین
۱۰۷/۹	۴۸/۱	۱۷۶	۵۱/۹	۱۹۰	۳۶۶	روستای سورین

مأخذ: مرکز آمار ایران ۱۳۸۵

در جداول شماره (۴) و (۵) جمعیت و متوسط رشد سالانه شهرستان بانه و روستای سورین در فاصله سالهای ۸۵ - ۱۳۶۵ نشان داده شده است. نکته جالب توجه رشد منفی جمعیت در روستای سورین است که نشان از روند رو به افزایش مهاجرت در طی این دوره دارد؛ کما این که در فاصله سالهای ۸۵-۱۳۷۵ شاهد نرخ رشد مثبت در روستا هستیم. ولی این رشد مثبت تحت تأثیر نرخ رشد منفی زیاد جمعیت در فاصله سالهای ۷۵-۱۳۶۵ قرار گرفته و باعث شده که نرخ رشد جمعیت روستا در این بازه ۲۰ ساله ۱-۲۴- شود.

جدول شماره (۴) جمعیت و متوسط رشد سالانه شهرستان بانه ۸۵-۱۳۶۵

شرح	جمعیت	نرخ رشد	متوسط نرخ رشد
۱۳۶۵	۷۰۷۹۸	-	۲/۶۲
۱۳۷۵	۱۰۵۶۰۶	۴/۰۷	
۱۳۸۵	۱۱۸۶۶۷	۱/۱۷	

مأخذ: مرکز آمار ایران، سال ۱۳۸۵ و محاسبات نگارندگان

جدول شماره (۵) جمعیت و متوسط رشد سالانه روستای سورین ۸۵-۱۳۶۵

شرح	جمعیت	نرخ رشد	متوسط نرخ رشد
۱۳۶۵	۴۷۱	-	-۱/۲۴
۱۳۷۵	۳۵۸	-۲/۷	
۱۳۸۵	۳۶۶	۰/۲۲	

مأخذ: مرکز آمار ایران، سال ۱۳۸۵ و محاسبات نگارندگان

وضعیت و تعداد گردشگران حال حاضر استان و شهرستان بانه (گردشگران وارده به مراکز اقامتی رسمی)

در این بخش از مطالعات به بررسی تعداد گردشگران حال حاضر استان و شهرستان بر اساس آمارهای موجود در مراکز رسمی مانند تعداد گردشگران وارد شده به مراکز رسمی اقامتی استان و شهرستان پرداخته می‌شود. لازم به توضیح است که این آمار و اطلاعات از سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان دریافت شده است.

داده‌های جدول ذیل نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۷ تعداد ۲۱۲۴۴۲ نفر گردشگر ایرانی وارد استان کردستان شده‌اند که در مقایسه با سال ۱۳۸۶ که تعداد گردشگران ورودی به استان ۲۷۱۲۸۵ نفر بوده است، شاهد کاهش ورود گردشگران ایرانی به استان می‌باشیم که نرخ رشد ۲/۱۶- را در فاصله سالهای ۱۳۸۶-۱۳۸۷ نشان می‌دهد. در مقابل شاهد افزایش نسبی گردشگران خارجی وارد شده به استان نسبت به سال ۱۳۸۶ می‌باشیم که تعداد آن‌ها از ۱۶۹۰ نفر در سال ۱۳۸۶ به ۴۵۷۶ نفر در سال ۱۳۸۷ رسیده است که نرخ

رشد ۱۷۰/۷ را برای گردشگری خارجی استان نشان می‌دهد. شهرستان بانه در سال ۱۳۸۷ به لحاظ تعداد گردشگران ایرانی نسبت به سال ۱۳۸۶ وضعیت مناسبی را دارا بوده است. تعداد گردشگران ایرانی شهرستان از ۲۵۴۳۵ نفر در سال ۱۳۸۶ به ۴۱۷۴۲ نفر در سال ۱۳۸۷ رسیده است که نرخ رشد ۶۴/۱ را در فاصله سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۸۷ برای شهرستان به ارمغان آورده است. تعداد گردشگران خارجی شهرستان بانه نیز از ۴ نفر در سال ۱۳۸۶ به ۲۲ نفر در سال ۱۳۸۷ رسیده است که نرخ رشد ۴۵۰ را در این فاصله نشان می‌دهد.

جدول شماره (۶) مقایسه تعداد و نرخ رشد گردشگران ایرانی و خارجی شهرستان بانه و استان کردستان ۱۳۸۶-۱۳۸۷

گردشگران	۱۳۸۶	۱۳۸۷	نرخ رشد(درصد)
گردشگران ایرانی استان	۲۷۱۲۸۵	۲۱۲۴۴۳	-۲۱.۶
گردشگران خارجی استان	۱۶۹۰	۴۵۷۶	۱۷۰.۷
گردشگران ایرانی شهرستان	۲۵۴۳۵	۴۱۷۴۳	۶۴.۱
گردشگران خارجی شهرستان	۴	۲۲	۴۵۰

مأخذ: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کردستان، سال ۱۳۹۰

گردشگران ورودی به منطقه

از جمله مزیت‌هایی که می‌توان برای روستای سورین بر شمرد نزدیکی روستا به شهر بانه و روستاهای اطراف است. نتایجی که از بررسی آمارهای غیر رسمی و همچنین مطالعات میدانی به دست آمده حاکی از این است که به طور متوسط سالانه حدود ۱۲ هزار نفر به عنوان گردشگر و علاقه‌مند به طبیعت برای بازدید از جاذبه‌های روستا و گذران اوقات فراغت خود وارد منطقه می‌شوند. توزیع فصلی گردشگران نیز بدین شرح است که حدود ۴۰ درصد گردشگران در فصل بهار، ۳۰ درصد در فصل تابستان، ۲۰ درصد در فصل پاییز و ۱۰ درصد در فصل زمستان از منطقه و جاذبه‌های آن دیدن می‌کنند.

برآورد گردشگران داخلی و خارجی

با توجه به سطح کارکردی منطقه به جهت بین‌المللی، ملی، استانی و یا محلی بودن و وضعیت خدماتی و کارکردی حال حاضر سایت همچنین با فرض این آمار و نرخ‌های رشد، به عنوان داده‌های پایه، می‌توان تعداد گردشگران آینده منطقه را پیش‌بینی نمود. این امر با در نظر گرفتن متوسط سالانه گردشگران ورودی به روستای سورین (۱۲ هزار نفر) و نرخ رشد گردشگران ورودی به شهرستان بانه صورت گرفته است. لازم به ذکر است با توجه به این که روستای سورین در شهرستان بانه واقع شده است، از نرخ رشد

گردشگران ورودی به شهرستان بانه برای پیش بینی تعداد گردشگران ورودی به روستای سورین استفاده شده است. در این راستا سال ۱۳۸۷ به عنوان سال پایه تعیین گردیده است و به برآورد تعداد گردشگران ورودی به روستای سورین در افق ۱۰ ساله (۱۳۹۷) پرداخته شده است.

جدول شماره (۷): برآورد تقاضای آینده منطقه (نفر گردشگر)

دوره	بازار	گردشگران منطقه		برآورد منطقه (روزانه)
		نرخ رشد	تعداد در سال پایه	
۱۳۹۷	داخلی	۶۴/۱	۱۲۰۰۰	۴۵
	خارجی	-	-	-

مأخذ: محاسبات نگارندگان

*لازم به توضیح است از آنجایی که سطح منطقه نمونه سورین ملی تعیین شده است نه بین‌المللی، پیش بینی گردشگران خارجی برای این منطقه توجیه ندارد. این منطقه در زمینه گردشگران خارجی تحت تأثیر گردشگری خارجی شهرستان می‌باشد.

در جدول ذیل انواع جاذبه‌های روستایی منطقه آورده شده است که به طور کلی جاذبه‌های روستا به سه دسته جاذبه‌های فرهنگی، طبیعی و تاریخی تقسیم می‌شوند.

جدول شماره (۸): جاذبه‌های مهم روستای سورین

فرهنگی	آداب و رسوم روستا، زبان و پوشش و صنایع دستی
طبیعی	پوشش جنگلی انبوه، ارتفاعات منطقه، حیات جانوری، چشمه کانی سفید، چشمه تبرداس، چشمه هنگ ژال، دشت سورین
تاریخی	مسجد و زیارتگاه قدیمی

تجزیه و تحلیل

در بررسی امکانات و پتانسیل‌های سیاحتی و گردشگری روستای سورین نمی‌توان آن را مجزا از امکانات و توانمندی‌های توریستی و نواحی پیرامونی مورد مطالعه قرار داد. به ویژه شهرهای اطراف و روستاهای پیرامون که در مجاورت این منطقه واقع شده است. از طرف دیگر تنگناها و مشکلات درونی و بیرونی روستا که در امر توسعه گردشگری روستا و متعاقباً توسعه پایدار روستا تأثیر گذار می‌باشند که در جدول (۹) و (۱۰)، نقاط قوت، نقاط ضعف و فرصت‌ها و تهدیدهای روستا آورده شده است.

جدول شماره (۹): نقاط قوت و ضعف روستای سورین در راستای توسعه گردشگری در روستا

شرح	توضیحات
نقاط قوت	<p>۱-واقع شدن در مجاورت رودخانه دائمی به عنوان یک جاذبه طبیعی قابل بهره برداری</p> <p>۲-اقلیم مطبوع و بسیار مناسب به ویژه در فصول گرم سال جهت استفاده تفریحی و تفریحی و گردشگری</p> <p>۳-قرار گیری در روستای سورین به عنوان مرکز جمعیتی و خدماتی</p> <p>۴-تنوع پوشش گیاهی و درختان و وجود زیستگاههای مناسب حیات جانوری و گیاهی</p> <p>۵-امکان عرضه مستقیم محصولات زراعی منطقه به گردشگران</p> <p>۶-وجود نیروی کار ارزان و فراوان در منطقه و بومی بودن نیروی انسانی</p> <p>۷-وجود حس مشارکت مردم در امور اجتماعی، فرهنگی و به ویژه گردشگری و حس نوع دوستی و مهمان نوازی</p>
نقاط ضعف	<p>۱-عدم برخورداری از راه دسترسی مناسب و آسفالت تا منطقه</p> <p>۲-فقدان خدمات اقامتی و پذیرایی در منطقه</p> <p>۳-کمبود اعتبار لازم جهت ترویج و گسترش فعالیت‌های مرتبط با فعالیت‌های اکوتوریسم در سطح منطقه</p> <p>۴-عدم شناخت کافی مردم منطقه با فرهنگ گردشگری و ورود گردشگران به منطقه و نوع برخورد با آنان</p> <p>۵-نبود مراکز اطلاع رسانی و تبلیغات برای معرفی جاذبه‌های طبیعی و آثار تاریخی و صنایع دستی منطقه</p> <p>۶-نبود آمار و اطلاعات اساسی از تعداد گردشگران ورودی به منطقه</p> <p>۷-کم توجهی و بی توجهی به تأمین علائم و تابلوهای راهنمای گردشگری و معرفی موارث فرهنگی</p> <p>۸-مهاجرت جوانان منطقه به شهرهای بزرگ به دلیل نبود اشتغال</p>

جدول شماره (۱۰): فرصت‌ها و تهدیدهای روستای سورین در راستای توسعه گردشگری در روستا

شرح	توضیحات
فرصت‌ها	<p>۱-قابلیت تبدیل شدن به منطقه توریستی و گردشگری</p> <p>۲-قابلیت توسعه جاذبه‌های طبیعی منطقه در سطح شهرستان و استان</p> <p>۳-قابلیت توسعه فعالیت‌های ورزشی</p> <p>۴-قابلیت انجام فعالیت‌های طبیعت گردی و پیاده‌روی و کوه‌نوردی</p> <p>۵-افزایش توجه و حمایت مسئولین از توسعه روستایی با رویکرد اشتغالزایی و کسب درآمد</p> <p>۶-فقدان مشکلات زیست محیطی در منطقه</p>

۱- ازدیاد تخلفات اجتماعی با ورود گردشگران در منطقه نسبت به قبل ۲- از بین رفتن فرهنگ سنتی و محلی با ورود گردشگران به منطقه ۳- از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی و آثار تخریبی آن مانند افزایش سیل تخریب زمینهای کشاورزی و مزارع روستایی ۴- آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم ناشی از ورود گردشگران به منطقه ۵- فصلی بودن گردشگری در منطقه ۶- عدم هماهنگی سازمانها با هم و موازی کاری در جریان مدیریت منطقه	تهدیدها
---	---------

پس از مشخص نمودن نقاط قوت، نقاط ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای روستا عواملی که بیشترین تأثیر را بر گردشگری روستا می‌توانند داشته باشند در جدول ذیل ذکر گردیده است.

جدول شماره (۱۱): ماتریس SWOT (عوامل تأثیر گذار بر توریسم روستایی در روستای مورد مطالعه)

داخلي	بيروني
قوتها (S) s1= قرار گیری روستا به عنوان مرکز جمعیتی و خدماتی s2= اقلیم مطبوع و بسیار مناسب در فصول گرم سال s3= واقع شدن در مجاورت رودخانه دائمی به عنوان یک جاذبه طبیعی قابل بهره برداری s4= تنوع پوشش گیاهی و وجود زیستگاههای مناسب حیات جانوری و گیاهی s5= وجود حس مشارکت مردم و مهمان نوازی s6= نیروی کار ارزان و فراوان	فرصتها (O) O1= قابلیت تبدیل به منطقه توریستی و گردشگری O2= قابلیت توسعه جاذبه‌های طبیعی منطقه O3= قابلیت انجام فعالیت‌های طبیعت گردی و کوه نوردی O4= افزایش توجه و حمایت مسئولین از توسعه روستایی O5= فقدان مشکلات زیست محیطی در منطقه O6= قابلیت توسعه فعالیت‌های ورزشی
ضعفها (W) w1= راه دسترسی نامناسب w2= فقدان خدمات اقامتی و پذیرایی w3= مهاجرت جوانان منطقه به دلیل نبود اشتغال w4= نبود مراکز اطلاع رسانی برای معرفی جاذبه‌ها w5= کمبود اعتبار جهت ترویج فعالیت اکوتوریسم w6= عدم شناخت کافی مردم منطقه با فرهنگ گردشگری و نوع برخورد با گردشگران	تهدیدها (T) T1= از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی T2= از بین رفتن فرهنگ سنتی و محلی با ورود گردشگران T3= ازدیاد تخلفات اجتماعی T4= آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم با ورود گردشگران T5= عدم هماهنگی سازمانها و موازی کاری

در ادامه آنچه که از تحلیل داده‌های جدول فوق به دست آمده از در قالب راهبردهایی در جدول شماره (۱۲) برای توسعه گردشگری روستا در راستای توسعه پایدار ارائه شده است.

جدول شماره (۱۲): ماتریس خلاصه راهبردهای لازم برای توسعه گردشگری در روستای مورد مطالعه

تهدیدها (T)	فرصتها (O)	تحلیل SWOT
<p>تهدیدها (T)</p> <p>T1= از بین رفتن درختان و پوشش گیاهی</p> <p>T2= از بین رفتن فرهنگ سنتی و محلی با ورود گردشگران</p> <p>T3= ازدیاد تخلفات اجتماعی</p> <p>T4= آلودگی منابع آب، خاک و اقلیم با ورود گردشگران</p> <p>T5= عدم هماهنگی سازمان‌ها و موازی کاری</p>	<p>فرصتها (O)</p> <p>O1= قابلیت تبدیل به منطقه توریستی و گردشگری</p> <p>O2= قابلیت توسعه جاذبه‌های طبیعی منطقه</p> <p>O3= قابلیت انجام فعالیت‌های طبیعت‌گردی و کوه‌نوردی</p> <p>O4= افزایش توجه و حمایت مسئولین از توسعه روستایی</p> <p>O5= فقدان مشکلات زیست محیطی در منطقه</p> <p>O6= قابلیت توسعه فعالیت‌های ورزشی</p>	<p>تحلیل SWOT</p> <p>بیرونی ←</p> <p>درونی ↓</p> <p>قوتها (S)</p> <p>s1= قرارگیری روستا به عنوان مرکز جمعیتی و خدماتی</p> <p>s2= اقلیم مطبوع و بسیار مناسب در فصول گرم سال</p> <p>s3= واقع شدن در مجاورت رودخانه دائمی به عنوان یک جاذبه طبیعی قابل بهره‌برداری</p> <p>s4= تنوع پوشش گیاهی و وجود زیستگاه‌های مناسب حیات جانوری و گیاهی</p> <p>s5= وجود حس مشارکت مردم و مهمان‌نوازی</p> <p>s6= نیروی کار ارزان و فراوان</p>
<p>استراتژی‌های تنوع (ST)</p> <p>۱- بهره برداری از توان تشکیلاتی، و وضع قوانین و مقررات لازم در جهت کاهش آسیب‌های زیست محیطی و آلودگی‌های اکولوژیکی ناشی از توسعه گردشگری در مناطق و مکان‌های توریستی.</p> <p>۲- تأمین امنیت مکان‌های توریستی در روستا جهت جلوگیری از بروز تخلفات اجتماعی و سایر تخلفات.</p> <p>۳- تنوع بخشی و توسعه برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه‌های طبیعی و انسانی، خصوصیات فرهنگی و معماری روستا</p> <p>۴- توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر، مزارع و باغات روستایی در جهت کسب درآمد از طریق فروش</p>	<p>استراتژی‌های رقابتی/تهاجمی (SO)</p> <p>۱- استفاده از موقعیت ویژه روستا به عنوان مرکز جمعیتی و خدماتی در جهت ایجاد بستر مناسب برای توسعه گردشگری در روستا با توجه به قابلیت روستا در تبدیل شدن به منطقه توریستی</p> <p>۲- تمرکز عمده فعالیت‌های توریستی برای بهره برداری از منابع و جاذبه‌های موجود با در نظر گرفتن سازگاری این فعالیتها با جاذبه‌های روستا</p> <p>۳- برنامه‌ریزی در جهت استفاده بهینه از نیروی کار ارزان و فراوان روستا برای ارائه خدمات مورد نیاز گردشگران در راستای اشتغال‌زایی در روستا</p> <p>۴- تأکید بر توسعه گردشگری طبیعی و سرمایه گذاری در جهت بستر سازی توسعه فعالیت‌های طبیعت‌گردی و کوه‌نوردی.</p>	

<p>محصولات و نیز جلوگیری از تخریب مزارع و پوشش گیاهی.</p> <p>۵- تنوع بخشی به امکانات، فعالیتها و خدمات توریستی به منظور جلب رضایت گردشگران و امکان به کارگیری نیروی کار موجود در روستا در فعالیتهای مرتبط با گردشگری</p> <p>۶- تعیین شرح وظایف سازمانهای مرتبط با گردشگری در روستا در راستای جلوگیری از موازی کاری</p> <p>۷- معرفی فرهنگ و سنن اهالی محلی به عنوان یکی از جاذبههای توریستی منطقه و ارائه صنایع دستی منطقه به گردشگران در جهت بالنده کردن فرهنگ محلی</p>	<p>۵- بالفعل کردن توان روستا در جهت تبدیل شدن به منطقه توریستی و تفریحی، با توجه هر چه بیشتر مسئولین ذیربط به روستا و جذب سرمایه گذاری دولتی و خصوصی.</p> <p>۶- تأکید بر حفظ محیط زیست بکر و دست نخورده روستا و در نظر گرفتن ملاحظات زیست محیطی روستا در راستای توسعه گردشگری در روستا از طریق مطالعات جامع زیست محیطی منطقه</p> <p>۷- استفاده از حس مشارکت اهالی روستا در جهت بالنده کردن توانهای گردشگری روستا و حفظ محیط زیست روستا.</p>	
<p>استراتژیهای تدافعی (WT)</p> <p>۱- آموزش و اطلاع رسانی به مردم درباره فرهنگ گردشگری و نحوه برخورد با گردشگر در روستا، و همچنین آموزش و اطلاع رسانی به گردشگران در زمینه آداب و رسوم و ویژگیهای فرهنگی - اعتقادی ساکنان روستا به منظور جلوگیری از بروز هر گونه تعارض و تنش احتمالی میان گردشگران و جامعه میزبان.</p> <p>۲- تدوین قوانین و مقررات ویژه و تفهیم این مقررات به گردشگران جهت استفاده بهینه از جاذبهها و فرآوردههای گردشگری و جلوگیری از تخریب، آلودگی و از بین رفتن این منابع در روستا و همچنین بر هم خوردن تعادل اکولوژیکی منطقه.</p> <p>۳- اطلاع رسانی و معرفی جاذبههای روستا و اتخاذ تدابیری در جهت آگاهی دادن به گردشگران در رابطه با حساسیت</p>	<p>استراتژیهای بازنگری (WO)</p> <p>۱- بازنگری در نوع برنامهها و نحوه برنامه ریزی و سیاستهای حمایتی دولت از نواحی توریستی منطقه به خصوص روستای مورد مطالعه و تدوین و استفاده منطقی قوانین و مقررات حمایتی در جهت توسعه و تجهیز تسهیلات و تجهیزات گردشگری و ایجاد زیر ساختهای مناسب در روستا.</p> <p>۲- بازنگری در رابطه با توانهای روستا در رابطه با فعالیتهای طبیعت گردی و ورزشی و حمایت دولت از بخش خصوصی برای سرمایه گذاری، با توجه به توانهای تفریحی - ورزشی روستا</p> <p>۳- بازنگری در زمینه سیاستهای موجود در زمینه توسعه گردشگری در منطقه و اتخاذ تصمیمات و سیاستهای کاربردی در راستای استفاده بهینه از قابلیت تبدیل روستا به منطقه توریستی در جهت اشتغال زایی در روستا</p>	<p>ضعفها (W)</p> <p>w1= راه دسترسی نامناسب</p> <p>w2= فقدان خدمات اقامتی و پذیرایی</p> <p>w3= مهاجرت جوانان منطقه به دلیل نبود اشتغال</p> <p>w4= نبود مراکز اطلاع رسانی برای معرفی جاذبهها</p> <p>w5= کمبود اعتبار جهت ترویج فعالیت اکوتوریسم</p> <p>w6= عدم شناخت کافی مردم منطقه با فرهنگ گردشگری و نوع برخورد با گردشگران</p>

<p>و اهمیت جاذبه‌ها از جمله پوشش گیاهی روستا برای روستاییان، برای پیشگیری هر نوع آسیب احتمالی وارد شده از طرف گردشگران به جاذبه‌های روستا.</p>	<p>۴- بازنگری و توسعه نهادها و سازمانهای مرتبط در منطقه مورد مطالعه و همکاری و هماهنگی سازمان‌ها با یکدیگر، جهت آموزش اهالی محلی در رابطه با فرهنگ گردشگری</p>	
<p>۴- ایجاد بستر مناسب جهت جلب مشارکت اهالی محلی در امر توسعه گردشگری در روستا در جهت حفظ اوضاع اجتماعی روستا به لحاظ جلوگیری از رخ دادن تخلفات اجتماعی ناشی از توسعه گردشگری در روستا</p>	<p>۵- بازنگری در زمینه نحوه سیاست گذاری‌های صورت گرفته در زمینه گردشگری منطقه و در نظر گرفتن تدابیری برای معرفی هر چه بیشتر جاذبه‌های روستا</p>	
<p>۵- ایجاد هماهنگی میان سازمان‌های مربوطه و ایجاد روابط متقابل حسنه میان آنها در راستای بهبود شبکه ارتباطی روستا و ایجاد تسهیلات و تجهیزات مناسب گردشگری در روستا</p>	<p>۶- بازنگری در سیاست‌های حمایتی دولت در جهت افزایش اعتبار جهت ترویج فعالیت‌های اکوتوریسم و حمایت از بخش خصوصی در این راستا</p>	
<p>۶- استفاده از توان بالقوه اکوتوریستی روستا با اختصاص اعتبار لازم و ایجاد زیرساختهای مناسب همراه با ملاحظات زیست محیطی برای جلوگیری از هر نوع آسیب وارده ناشی از توسعه اکوتوریسم برجاذبه‌های روستا.</p>		

نتیجه‌گیری

از آنجا که توانمندسازی روستایی از طریق ایجاد فعالیت‌های مکمل کشاورزی می‌تواند با افزایش درآمد خانوارهای روستایی، ایجاد اشتغال و تشویق تولید محصولات کشاورزی و صنایع دستی، به عنوان راهکاری برای بهبود رشد اقتصادی و اجتماعی در روستا باشد، می‌بایست در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی مورد توجه قرار گیرد. در این میان تأثیرات مثبت و منفی احتمالی گسترش توریسم در نواحی روستایی، باید در انتخاب نوع رویکرد به توسعه توریسم روستایی تأثیرگذار باشد. برای بهره‌مندی نواحی روستایی ایران از منابع و پتانسیل‌های طبیعی و افول بخش کشاورزی در اقتصاد روستایی که افزایش مهاجرت‌های روستایی و کاهش کیفیت زندگی در روستا را به همراه دارد، می‌بایست در قالب چشم‌اندازی جامع و در رویکردی استراتژیک، به برنامه‌ریزی فرایند توسعه توریسم روستایی در ایران پرداخته شود.

علاوه بر این، ضروری به نظر می‌رسد که در فرایند توریسم روستایی حفاظت و نگهداشت محیط زیست، استفاده بهینه و متعادل از منابع طبیعی و دارایی‌های روستایی مورد توجه باشد تا در قالب توسعه پایدار روستایی، ضمن پاسداشت حقوق آیندگان از مواهب طبیعی روستا، امکان بهبود کیفیت زندگی و معیشت پایدار روستاییان نیز تحقق یابد.

با توجه به تحقیقات میدانی صورت گرفته در منطقه، به منظور ارائه راهکارهایی برای توسعه گردشگری در روستای سورین در راستای توسعه پایدار، ظرفیت‌ها و تنگناهای روستای مورد مطالعه مورد با استفاده از تکنیک SWOT، شناسایی و مورد ارزیابی قرار گرفت.

نتیجه مطالعات نشان می‌دهد که روستای سورین با قرارگیری به عنوان مرکز جمعیتی و خدماتی و همچنین به لحاظ دارا بودن جاذبه‌های طبیعی بکر و دست نخورده از پتانسیل بالایی برای توسعه گردشگری برخوردار می‌باشد که اگر این پتانسیل‌ها شناسایی و به صورت منطقی و برنامه‌ریزی شده مورد استفاده قرار گیرند، می‌توان گامی مؤثر در توسعه پایدار روستا برداشت. این امر مستلزم توجه هر چه بیشتر دولت و همکاری سازمان‌های مربوطه در سطوح مختلف مدیریتی می‌باشد که با انجام مطالعات و برنامه‌ریزی‌های دقیق، اختصاص بودجه مناسب جهت ایجاد زیر ساخت‌های مناسب گردشگری و بستر سازی مناسب جهت جلب مشارکت ساکنین، زمینه را برای توسعه گردشگری در منطقه به عنوان محرکی در تحقق توسعه پایدار و بهبود شرایط زندگی ساکنین فراهم نمایند.

منابع و مأخذ:

- ۱- اشتری مهرجردی، ا. ۱۳۸۳. «اکو گردشگری و پایداری: تعاریف جنبه‌ها و ویژگی‌های آن»، ماهنامه اجتماعی اقتصادی جهاد. فروردین و اردیبهشت.
- ۲- رحیمی، ح. ۱۳۸۱. «جهانگردی روستایی و قلمرو آن»، ماهنامه سیاسی اقتصادی، شماره ۱۸۵-۱۸۶.
- ۳- رکن‌الدین افتخاری، ع، مهدوی، د، (۱۳۸۵)، «راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT: دهستان لواسان کوچک»، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۲، صفحات ۳۰-۱.
- ۴- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کردستان، ۱۳۸۷
- ۵- شارپلی ریچارد، ج. ۱۳۸۰. «گردشگری روستایی» ترجمه: منشی زاده، ر، نصیری، ف، نشر منشی.
- ۶- شریف‌زاده، ا، مراد نژاد، ه. ۱۳۸۱. «توسعه پایدار و گردشگری روستایی»، ماهنامه اجتماعی اقتصادی جهاد، خرداد و تیر.
- ۷- شکری، و. ۱۳۸۳. «نقش گردشگری در توسعه پایدار روستایی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
- ۸- صدر موسوی، م، دخیلی کهنمویی، ج. ۱۳۸۳. «درآمدی بر برنامه ریزی تفریحگاه‌های توریستی» نشریه دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، شماره پیاپی ۱۷، دانشگاه تبریز.
- ۹- قادری، ا. ۱۳۸۲. «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی پایدار» پایان‌نامه دکترای تربیت مدرس.
- ۱۰- مرادی مسیحی، و. ۱۳۸۱. «برنامه ریزی استراتژیک و کاربرد آن در شهرسازی ایران نمونه موردی کلان شهر تهران» شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، تهران.
- ۱۱- مرکز آمار ایران، ۱۳۸۹. www.amar.org
- ۱۲- نعمتی، ن. ۱۳۸۴. «راهکاری توسعه جهانگردی در ایران» مجموعه مقالات همایش ظرفیت‌های اقتصادی ایران با تأکید بر وضعیت گردشگری ایران در بستر جهانی شدن، ناشر دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، تهران.
- 13-Szabo, Bernadett. 2005. ((Rural tourism as alternative income source for rural areas along the hortobagy)), Center For International Research, World Development, Vol20, No 11.
- 14-www: Fund. Acbe/ prelude .2002. soteiades, Marios: Tourism and Environment in rurals.
- 15- McClaren, M. 1996. ((Strategic planning, The best way to predict the future is to create it)).
- 16- Holand, j, Burian, M, Dixey, L.2003. ((Tourism in poor rural areas: Diversifying The Product and Expanding The Benefist in Rural)).